

Uygulamalı Dilbilim

A. Kocaman

Hacettepe Üniversitesi

İletişim, toplumsal yaşantının en temel gereksinimlerinden birisi, dil de en önemli iletişim aracımızdır. Öyle olunca dil tarihsel dönemlerden günümüze insanoğlunun en önemli ilgi alanlarından birisini oluşturmuştur. Dilin niteliği, dil-düşünce ilişkisi, dilin oluşumu yüzyıllardır insanoğlunu uğraştırmıştır.

Özellikle felsefeci ve öteki düşünürlerin 'insanı anlamak için dilin niteliğini anlamak gerekir' biçiminde özetlenebilecek bu temel anlayışlarının dışında, olağan insan için dil iki açıdan ilgi kaynağı olmuştur: Birincisi, öteki insanlarla anlaşmak için insan başka dilleri de öğrenmek zorundadır. Özellikle Rönesansla hızlanan yabancı dil öğrenme etkinliği, bu temel gereksinimin dışavurumu sayılabilir. Öte yandan, kişi kimi zaman kendi dilinde de iletişimde zorlanabilir; kullanılan sözcükler benzer olsa da bu sözcük ve sözcelere yüklenen anlamlar değişik olabilir, ya da çoğul anlamlı bir söylem söz konusudur ve karşımızdaki konuşurun söylem evrenine giremeyiz. İşte en başta bu iki durum söz konusu olduğunda (yabancı dil öğrenirken ve anadilimizde iletişim aksadığında), başka bir anlatımla, bir dilsel iletişim sorunu ortaya çıktığında dille ilgilenmeye başlarız. Uygulamalı dilbilim de tam burada işimize yarar; gündelik iletişimde dille ilgili sorunların tartışılması için vardır uygulamalı dilbilim.

Uygulamalı dilbilimin ortaya çıkışında tarihsel dönemlerde de bu amaçlar belirleyici olmuştur. Dilbilim uygulamalarına yaklaşık aynı yıllarda (ABD'de 1940'larda, İngiltere'de 1950'lerin başında) ilgi duyulması, bir yandan kuramsal dilbilime somut bir uygulama alanı bulunması düşüncesinden (bkz Mackey, ektekiçeviri), öte yandan kuramsal dilbilimin bulgularını temellendirme gereksinmesinden doğmuştur.

Gerçekten, kuramsal ve uygulamalı dilbilim birbirini bütünleyici iki bilimsel etkinliktir. Kuramsal dilbilim 'özerk bir göstergeler dizgesi olarak' dilin biçimsel yapısıyla ilgilidir, ancak bu dizgenin sağlamasını uygulamalı dilbilim yoluyla yapabilir. Başka bir anlatımla, kuramsal dilbilim nasıl uygulamalı dilbilim sorunlarının aydınlatılmasına bir dayanak oluşturuyorsa, uygulamalı dilbilim de kuramsal dilbilimin bulgularını, varsayımlarını doğrulamak ya da çürütmek için veri sağlar. Açıkçası kuramsal dilbilimle temellendirilmemiş bir uygulamalı dilbilimden söz etmek ne ölçüde yanlışsa, uygulamalı dilbilim bulgularıyla yüzyüze gelmemiş bir kuramsal dilbilimin en azından eksik kalacağı da hesaba katılmalıdır. Uygulamalı dilbilim konusunda Strevens ve Kaplan'ın (bkz ekteki çeviri metinleri) belirttiği iki önemli noktaya da dikkat çekmek gerekecektir.

Birincisi, uygulamalı dilbilimin iki anlamından, dar ve geniş anlamından sözedilebilir. Dar anlamda uygulamalı dilbilim, dilbilim bulgularının, kuram ve

betimlemelerinin dil öğretimine uygulanmasıdır. Açıkçası bu görüşe göre uygulamalı dilbilim dil öğretimiyle özdeştir. Bu anlayışın temelinde, uygulamalı dilbilimcilerin çoğunun özellikle yabancı dil öğretimi ile uğraşmış olmalarının ve bu alana çokça yatırım yapılmış olmasının etkisi vardır.

Ancak bu anlayış günümüzde hemen tümüyle terkedilmiştir. (bkz Strevens, Kaplan ve Widdowson, ekteki çeviri metinler) Günümüzde uygulamalı dilbilim kavramıyla, dil öğretimi de içinde olmak üzere, dille ilgili bütün sorunları ele alan bir etkinlik anlaşılmaktadır. Dilbilimin geniş oylumlu anlamı denilebilecek olan bu yaklaşımda, uygulamalı dilbilimciler en az dört temel ilgi alanından söz etmektedirler: konuşma düzeltimi, dil-iktidar ilişkisi, dil siyaseti ve planlaması ve eğitimde dil kullanımı.

Konu ile ilgili bu genişleme, bizi uygulamalı dilbilimin niteliğine ilişkin ikinci önemli noktaya getirmektedir. Uygulamalı dilbilimin dil öğretimi dışında öteki alanlardaki dil sorunlarıyla da ilgilenmesi, kuramsal dilbilimin kapsamını aşan konuların da gözönüne alınmasını gerektirecektir. Sözelimi, eğitimde dil kullanımı sorunları arasında ikidillilik, çokdillilik, çok kültürlülük gibi sorunlar ve bunlara bağılı olarak dil siyaseti sorunları, konuyu dilbilimin boyutlarının çok ötesine taşıyacaktır. Bu durumda dil sorunları salt dilbilimcinin değil, siyaset bilimcinin, eğitimcinin, bilgisayar bilimcinin, toplumbilimcinin de ilgi alanı içindedir. Başka bir anlatımla, uygulamalı dilbilim disiplinlerarası bir etkinlik olmak durumundadır ve salt dilbilimle sınırlanması yanlış olacaktır. Belki de uygulamalı dilbilim teriminin tartışılması gerekecektir. Gerçekten de uygulamalı dilbilim açık uçlu bir terimdir ve sınırlarının çizilmesi görüldüğü kadar kolay değildir.

Sonuç olarak řu söylenebilir: Temel konu dil olduğundan dilbilim yine de bu bilimlerin arasında bir üst kavram, temel bilim durumundadır, eşgüdümü sağılayan bir kaynaştırıcı bilimdir.

Ancak uygulamalı dilbilimin başarısı, bu kaynaştırıcı rolü öteki bilimlere de benimsetmesine, yabancı dil öğretiminde elde ettiği başarı çizgisini öteki çalışmalarda da göstermesine, kısacası dil sorunsalını öteki bilimlerin arasında oluşturacağı bir ortak paydaya oturtabilmesine ve çağdaş dilbilimin bilimsel, titiz, yansız yaklaşımını ortak çalışmalara da yansıtabilmesine bağılıdır.

(Değişik metinlerden seçmeler)

Türkçesi: A. Kocaman

1. İkinci ve yabancı dil öğrenimi ve öğretiminin incelenmesi.

2. Dil ile dilbilimin, sözlükbilim, çeviri, konuşma bozuklukları vb. pratik sorunlarla ilişkisinin incelenmesi. Uygulamalı dilbilim kendi kuramsal dil ve dil kullanım modellerini geliştirmek için toplumbilim, ruhbilim, insanbilim ve bilişim kuramından bilgileri alır ve sonra bu bilgiyi ve kuramı izlenince düzenleme, konuşma düzeltimi, dil planlaması, biçembilgisi vb. uygulamalı alanlarda kullanır.

(Richards, J., Platt, J., and Weber, H., *Longman Dictionary of Applied Linguistics*. Longman, 1985, s. 15.

Temel konusu dilbilim kuram, yöntem ve bulgularının, yaşamın öteki alanlarında ortaya çıkan dil sorunlarının aydınlatılmasında kullanılması olan dilbilim dalı. Uygulamalı dilbilimin en gelişmiş alanı yabancı dil öğrenimi ve öğretimidir, bu nedenle terim kimi zaman yalnızca bu alanı ilgilendirir biçimde kullanılır. Ancak son yıllarda dil bozukluklarının dilsel çözümlenmesi, (düzeltmecî dilbilim), anadili eğitiminde dil kullanımı, sözlükbilim, çeviri ve biçembilgisindeki gelişmeler gibi başka uygulama alanları ortaya çıkmıştır. Uygulamalı dilbilimle, toplumdilbilim ve psikodilbilim gibi dilbilimin disiplinlerarası dalları arasında, özellikle bu ikinciler tam 'uygulamalı' türden pratik sorunlarla ilgilendiklerinden (örn. ulusal dil siyasasının planlanması), sınırlar belirsizleşmiştir. Öte yandan, bu dallar kendi kuramsal temellerini oluşturduklarından 'kuramsal' ve 'uygulamalı' ayrımı daha belirgin hale gelmektedir ve 'uygulamalı psikodilbilim' gibi araştırma belirlemelerine şimdi daha sık raslanmaktadır.

Crystal, D. *A First Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Andre Deutsch, 1980, s. 28-29.

'Uygulamalı dilbilim' terimi, 1940'larda A.B.D'den kaynaklanmış gibi görünmekte. Açıkçası, başlangıçta hümanist olmaktan çok, bilim adamı olarak tanınmak isteğinde olan kimselerce kullanılmıştır; 'uygulamalı bilimle bağıntı kurulması hiç de raslantısal değildir. Ne var ki dilbilim bir bilim olsa bile, 'uygulamalı bilim' zorunlu olarak dilbilimi içermez.

Uygulamalı dilbilimin bir bilim dalı olarak ortaya konulması 'çağdaş bilimsel dilbilime' pratik bir uygulama alanı bulma çabasını simgeler. Dilbilimin bir uygulamalı bilim olabileceğini varsaymanın yanında, misyonerlerce alfabe yapılması ya da makinelerle çeviri yapılması gibi değişik etkinlikleri bir araya getirir. Dil merkezlerinin, tanıtma yazılarının, kitap ve denemelerin adlarında terimin kullanılışı iyice yerleşmiştir.

Dilbilim uygulandığında kişi neyi uygular? Uygulanan bir dil kuramı ya da dil betimlemesi olabilir...

Mackey, W.F. 'Applied linguistics.' *Readings for Applied Linguistics* (içinde) OUP, 1973, s 247-55'ten alıntılar.

Dile ilişkin bilginin gerçek dünya sorunlarına uygulanması yazılı tarihe ve belki de daha öncelere uzanan bir süreçtir. Dile ilişkin bilgi dille bağıntılı bir özel sorunu çözümede kullanıldığında, uygulamalı dilbilimin söz konusu olduğu söylenebilir. UD (uygulamalı dilbilim), soyut düşünceleri ve araştırma bulgularını gerçek dünyanın hizmetine sunan ve onunla bağıntılayan bir teknolojidir; kuram ile uygulama arasında aracılık yapar. Yerleşik akademik disiplinlerin bir özelliği olan bilgi araştırmacılığı, yaşadığımız dünyaya ilişkin anlayışımızın geliştirilmesi için yaşamsal önemdedir, ancak bu 'kuramsal' bilgi arayışı sonucu elde edilen anlayışın

günlük insan deneyimine bağıntılanması da o ölçüde önemlidir. Bilimin, bilim dışı dünya karşısında yükümlülüğü vardır ve işte UD bu yükümlülüğü yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Çıkış noktası pratik yaşamın dile ilişkin sorunlarında yatmaktadır; UD dil incelemeleri ile ilgili bilim dallarından görüşler edinir ve bunları ilgili sorunların aydınlatılmasında ve çözümlenmesinde kullanır. Ancak salt bu alanlarla sınırlı değildir; dil incelenmesine dayansın ya da dayanmasın bütün alanlardan bilgi edinir; bütün sorun dille bağıntılı olmasıdır. ...

Kapsamı: Alanın yukarıdaki tanımını benimserseniz, iki soru çıkar karşımıza: Önce, UD ne tür gerçek dünya sorunlarını ele alır? İkincisi de , hangi kuramsal alanlar konu ile bağıntılı görüşler sağlayabilir?

Birinci sorunun genel bir yanıtı *Applied Linguistics* , *Annual Review Of Applied Linguistics'in*, toplam dizininden, ERIC eğitim dizgesine erişim için kullanılan sözlükteki tanımlayıcılardan ve Uluslararası Uygulamalı Dilbilim Bilimsel komisyonu (AILA) dizelgelerinden elde edilebilir. Sözgelimi son 25 yıldaki ERIC dizelgesi gözden geçirilirse, 209 maddenin, yaklaşık yüzde 45'i dil öğretimiyle ilgilidir; geri kalanı sırasıyla okuma, bağdaşıklık, karşıtsal çözümlleme, psikodilbilim, okur yazarlık, dil siyasası, toplumdilbilim, çeviri, ikidillilik (dil değışkeleri de içinde) dil ve kültür, bilgisayar dilbilimi, edimibilim, sözlükbilim, söylem çözümlemesi, yapay dil araştırmaları ile ilgilidir. Kimi başlıklarda öğretmen eğitimi, araştırma düzeni ve alanda meslek olanakları gibi üst konulara değinilmektedir. *Applied Linguistics'in* kurulduktan bu yana sekiz yıldaki toplam dizininin çözümlenmesi, konularda dikkate değer bir örtüşmeyi göstermektedir: İkinci dil edinimi, edimibilim, söylem çözümlemesi, kültürlearası konular, öğretim-öğrenim konuları, sözlükbilim, iletişim edinci, özel amaçlı dil öğretimi yaklaşık 200 maddenin üçte ikisini oluşturmaktadır. AILA bilimsel komisyonları da benzer ilgi alanlarını yansıtmaktadır: Bilgisayar dilbilimi, çocuk dili, karşıtsal/yanlış çözümlemesi, söylem çözümlemesi, eğitim teknolojisi, sözlü-yazılı çeviri, dil planlaması, dil testleri, sözlükbilim, psikodilbilim, sözbilim ve biçembilgisi, ikinci dil edinimi, toplumdilbilim, ve terimbilgisi. ...Bu dizelgelerde beş temel ilgi alanı görölmektedir:

- a) Konuşma düzeltimi: Fizyolojik ya da ruhbilimsel kaynaklı dil bozukluklarının tedavisi.
- b) İletişimsel etkileşimler: Temel olarak İktidar ve Dil ilişkisi; yetki göstermek ve kurumsal denetimi sürdürmek amaçlı dil kullanımı (meslek dili kullanımlarında görüldüğü gibi); ideolojik etkileme, kandırma ve inandırma amaçlı dil kullanımı; haklarından yoksun bırakılabilecek kimselere (örn yaşlılar) ulaşmak için dil kullanımı; toplumsal eksiklik sorunları.
- c) Dil planlaması ve dil siyasası
- d) Eğitimde dil kullanımı- ikidillilik, çokdillilik, ikilehçelilik, çokkültürlülük vb.
- e) UD'deki gelişmelerin en açık biçimde görülebildiği dil öğretimi ve öğrenimi.

İki noktanın açıklanması gerekir: Önce, aslında bütün dil inceleme alanları UD'ne katkıda bulunur; ikincisi, bu tür bir çalışmanın temel alanı olarak dilbilimin kendisi

de evrim geçirmiş ve görece kısa bir dönemde çok çeşitli örneklerden (paradigm) geçmiştir. Daha da önemlisi UD kendisi de bir yanlış adlandırmadır, çünkü özel olarak dilbilimin herhangi bir alana uygulaması değildir; tam tersine, kendi yeterlik koşulları olan, dilbilim ve öteki alanlardan yararlanan, ama onlar tarafından belirlenmeyen bağımsız bir araştırma alanıdır. Bir dilin bütün ve yalnızca olası yapılarını açıklamak, dil genelcelerini ortaya çıkarmak ve dil ile zihin arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla biçimsel modeller oluşturmak için dili bağlamından ayırarak inceleyen genel dilbilimin tersine, UD dili gerçek toplumsal bağlamına yerleştirir. Gerçek insanların, gerçek durumlarda, iletişimi nasıl başardıkları ve neden böyle yaptıklarıyla ilgilenir. Söylenenle söyleyenlerin toplumsal rollerinin ilişkisini kurmaya çalışır, böylece dili kullananların davranışları ve güdülenmeleri daha açıkça anlaşılabilir. Akılcı bir biçimde ne öğretilebileceği ile ilgilenir; öğretimin yapılabileceği durumları, öğretimde kullanılabilecek etkinlikleri, öğretim ve öğrenmenin oluşmasına olanak sağlayacak siyasal, toplumsal, ekonomik yapıları ve bütün işin gerçek ederini ve giderini dikkate alır. UD yanlış adlandırma ise 'eğitimsel dilbilimin' uygun bir ad olacağı ileri sürülmüştür; buradaki tartışmamızdan eğitimsel dilbilimin UD'nin bir parçası olduğu anlaşılmalı olsa gerektir, ancak UD daha geniş temelli birşeydir. ...

UD'nin disiplinlerarası niteliği kuram ile uygulama arasındaki aracı rolünün ve bağıntı ilkesine bağlılığının doğal bir sonucudur. Ancak bu ilkeyle de açıklanabilecek bir çalışma alanı olarak, UD'nin kendisi de, kuramsal çalışma alanları açacak güçtedir. Belli bir önyargı olmaksızın yürütülen etnografik betimleme gibi etkinliklerden açıkça görülebileceği gibi, gerçek yaşam sorunlarının kendilerinin anlaşılması, günümüzdeki durumuyla kuramın kestiremeyeceği, kuramsal bakımdan dikkate değer sorunlar ortaya çıkarır. Bağıntısı kurulabildiği sürece iyi bir kuram kadar pratik birşey olamaz: Bunun gibi, pratik bir sorun kadar sezdirimlerinde kuramsal olan birşey olamaz. Kuşkusuz bu nedenle UD hem zihinsel bakımdan doyurucu, hem de pratik olarak açıklanabilecek birşeydir; 'uygulamalı dilbilimci' nitelemesini kıvançla benimsemiş çok sayıda bilim insanı vardır ve UD günümüzde büyük ve önemi gittikçe artan, uluslararası ölçekte yerleşik, bağımsız bir araştırma alanıdır.

Kaplan, R.B., and Widdowson, H. W. *International Encyclopedia of Linguistics*, s. 76-80.

Uygulamalı dilbilimi tanımlayan şey, ilgilendiği zihinsel ve pratik etkinliklerin kapsamıdır; bu da hiçbir yerde AILA (Uluslararası uygulamalı dilbilim derneği) 'nin izlencelerinde ve uluslararası kurultay kitapçıklarında olduğundan daha yetkin bir biçimde görülemez....Herhangi bir bilimin tanımı, Daniel Jones'un hayvanbilimci dostlarına köpeği nasıl tanımlarsınız diye sorduğunda, ' dört ayaklı, memeli, başka bir köpek tarafından köpek olarak tanınan hayvan' biçiminde aldığı yanıtta benzer biçimde, dolambaçlı bir tanımdır. O nedenle (çevirence eklenmiştir.) tanım yerine beş önerme sunuyorum:

1. Uygulamalı dilbilim hem kuram, hem de uygulama ile temellendirilmiřtir...
2. Bu temeller çok yanlıdır.....
3. Uygulamalı dilbilim dillerin öğrenilmesi ve öğretilmesi ile sınırlı değildir....
4. Uygulamalı dilbilim her yeni iř için kendisini yeniden tanımlar....
5. Uygulamalı dilbilim duraęan değil, devingendir....

Uygulamalı dilbilim, günümüzde, bu çok temelli, disiplinlerarası, dille-bağıntılı işlevi yerine getiren tek bilim dalıdır. şimdiye değin elde ettiği başarı ile de övünebilir ve uygulamalı dilbilimciler kuramsal temelleriyle ilgili açık, bilgili ve profesyonel tutumlarını sürdürürlerse başarılarının sürmesini güvence altına alabilirler. Strevens, P. 'On defining applied linguistics.' *New Orientations in the Teaching of English* (içinde) OUP, 1978, s. 37-40.